

בידוד ויריות אזהרה

מאת משה בן-שאול

על „מראה מקום" מאת אשר רייך, הוצ' מסדה / עכשיו 1978. **כמה מלים ראשונות על רשימה זו.** היא עוסקת בספר שירה שהופיע לפני שנה לערך של משורר ל„סווג" אותה לקטגוריה שירית בלתי-מתקבלת על הדעת. שירה „אירונית", שירה „פוליטית" (מ' בחינה מסויימת) או השתייכות לזרם זה או אחר של משוררי שנות הששים.

שנה יכולה להיות, איפוא, פרספקטיבה אובייקטיבית שגם ידיו יכול להביט מבפנים אל קובץ שירים כשאין בו פניית לכאן או לכאן.

מסבצ הדברים, מניח כותב שורות אלו שהתייחסותו לספר שיריו של אשר רייך „מראה מקום", אשר בו מדובר תהיה אישית ונפרדת „מקצועית ביקורתית ארצישראלית" סגנונית-מדידה שלה הם לא פעם „סווג" והק' סנה.

וכמאן:

זה ספרו הרביעי של אשר רייך לאחר „בשנה השביעית לנדודי" (1963), „זריחת הלילה" (1972) ו„תמונה מצב" (1975) — דרך שנים אלה היה אצלו התפתחות הדבר גתית לכדי כתיבה בעלת ייחוד, שאי-אפשר לספות בה. אם בתחילה היו השפעותיו של יהודה עמיחי ניכרות בשירתו של רייך הרי עד מהרה השתחרר מהן לחלוטין, ותוך היפוש עצמי, ב„דיגונים" של היטהרות מיבנות ותכנית הניצ לאותה נקלת שירית וותרנית שאינה „מטפלת" בשירי-יונק, במודעות עצמית מופרזת וגם משוחררת מטובס דיי מדיים.

עתה, בבחינתה, היא שירה היגדית, שהי מורכבות שלה היא גורמיה-הסתכלות, האני המסתכל-המגניב ויחסו, ופירו כאמן של ה" „מושא" השירי.

מיותר להגיד שמורכבות זו נושאת עימה אטמוספירות הנשיות שונות: כאב-הזעקה, פכהון.

איתו פכהון-ראייה שהביא אל-גבון, כמה כמקרים לומר עליה, על שירתו שהוא „אירי ריבית".

„אני אדם בודד

בתוך מדינה מבודדת

חי משעה לשעה

עם הנכ לים הגדול

ושמש לוחטת מעל ארץ

צרובה מהבטחות ולחשים"

הרי זה פכהון. בידת ה„אירונית" שבביסוס מצויה בשורות מעין אלו יכולה להשתרש אך ורק ל„סווג" הקריאה שלנו.

ה„אירונית" במידה הזו היא קיימת (כך קורה גם עם רבים משיריו של ריך) איננה של המשורר הכותב את אמיתו בצמצום ובתמונה תיבת ישירה (שמש לוחטת מעל ארץ) כי אם של קורא, הכפרש בעזרת שפסוד מילולי אילו (בידה, ארץ מבודדת) את הכתוב.

יש, איפוא, משהו מוסעה בנישה ללשון בנטייה לראית במלים „צבע" — יותר מאשר משמעות.

נדמה לי, כי משורר לעולם אינו כותב במודע, שיר אירוני. כשם שלבד משירי סתא

עתיים אינו כותב פמפלטים פוליטיים. כלומר: השיר הפוליטי-אירוני, ביחד או בנפרד, הוא אקט חברתי מכוון.

רייך הוא ליריקון המשמעות — אך לעתים היא חברתית. „החברה", אפילו „הארץ" הן רקע מסגרת. משהו המהפה על גרעין רגיש מאוד שבאמירת דמות, או בכתיבת הוויה. כאלה הם, למשל, שני הקטעים על מיס ברוסטין מבוסטון, אשר:

„ארץ לא זרועה זורחת לח

עם תמונות קודאק צבעוניות לכרוני"

השרב של אותה מיס ברוסטין אינו סממן היצוה, כי אם „שרב לבבה". ובמסגרת החיית צינית בקורמיתאר הנמתק בציר שמן אנו „לומדים" על המצאותה של „אימעה אישית" בידדה הרישית".

ברור מאליו ש„שגיאותיו" של משורר הן חלק אינטגרלי ולגיטימי של שירתו. המשורר אינו מודה בשגיאותיו, כי, לרוב, אינו מודע להן. אך האני-הקורא מבחין בהן ונוטל אותן עימו כמעשה מכאני כמעט של סלחנות. אצל רייך „שגיאת המשורר" עמומה ברצונו להס' ביה, ברצונו להזכיר אותנו אל הצד הנכון

אשר רייך

שבאמירתו — מבלי שיסמוך עליה יותר מדי. הוא נזקק, למשל, למלה „כלומר" שהוא מלתי-הסבר:

„והיום העובד אינו עוור מלראות

את יום המחר כלומר היום האחר

מעבריים את הימים פחות או יותר

והלאה:

„בחלומות כלומר מהונות שוא מינם ליום" הוא נזקק למעין שאלות הונחות כמו „השיר על השתיקה" — „מה מסתתר מאחורי האיש / המסתתר תמיד מאחורי שתיקתו".

אלא ש„שגיאות" הסבר אלו כמעט אינן נוטה לייחס להן את היגו המיוחד של רייך, כיוון שהחזרות, כדי לשנפע, כדי להוכיח, עשויות בדרך לשונות מיוחדת לו. עם מוסיד סאליות השייכת מאוד לו וכבר מוזהה עם שירתו — דרך לשון-גופל-על-לשון או ואריאציות על מלים המדברות עמנו (כדי לשכנע, כדי „להסביר") משמעות שונות.

לפעמים, זה-נמלא כמו בשיר המצויין „הדם שלנו הוא בניזן העולם": „היום עובר", ילאחר מכן: „עוברים ימינו", או „תמונה למוכרת" שהוא, דומני, שיר-מפתח לשירתו הפותח בשורות „כל מה שבודד אותי או פעם / מבודד אותי עכשיו יותר מכל".

אין אלה משחקי-מלים לשוא, כי-אם הדג' שית מלודיות, קצביות כדג-להדגיש צרכים

הוכיחים.

גם אצל אבידו קיימת תחושה לשינוי קצבית — אך ההבדל הוא עצום. אבידו, במודע, מפרק ומרכיב מלים, משפטים, אמרות-כנף („עוד הכל יסתיים בכי טוב" וכיו') ובפירוק האבידני קיימת איתו „אלימות שירית", אצל רייך יוצר הפירוק תחושה של עצב רב.

*

ככלל קובץ שירים ישנם שירים הלשים יותר והוקים יותר אישית, נוגעים אלי פחות שיריו של רייך על דמויות תנ"כיות או מיתו' ליגיות כשהוא כנסה להקיש מהן על ההווה. זאת, כי נדמה לי שאינו... זקיק להן. כוחו בציר הווה, באמירת העכשיו.

לעומת זאת, יש חוזק בקבוצת השירים „רישומים לאשה כזאת" ו„מעגלים" למרות שאהדים משיריו התוקים ביותר מצויים דווקא בכפיפה אחת עם השירים התנ"כיים-מיתולוגיים שלו כמו „קורא יקר", „צילום אירי", „הדם שלנו הוא בניזן העולם", „תמונה למדי כרת", „השיר על השתיקה" ועוד.

שירים אלה ושירים רבים אחרים בספר זה מעמידים אותנו בשורה הראשונה (איננו מתלק „ציונים" חלילה והקביעה השמית היא עניין של טעם אישי) של המשוררים שעיקר צמיר החם בשנות ה-60 ובניהם יונה וולך, יאיר הורביץ, מרדכי גלדמן, היים באר, יעקב בסר, הרולד שימל ועוד — בשורת איכות אחת, ובכל זאת, מבודד, אישי מאוד וכמובן שונה. ככל שנעמיק לקרוא בקובץ זה, או גם בקובץ הקודם של רייך, „תמונת מצב" (1975) נמצא את שני האלמנטים הדומיננטיים שב- שירתו, חוזרים על עצמם בוואריאציות שונות, אך כבמעגל סגור.

האלמנט האחד, שבו בא לביטוי גם שם הספר — הוא העובדה שאין אנו היים במצב אחד. מצבינו משתנים — ועימם משתנים גם אגחצו. אין זה „מצבי-צבירה" של היים קבועים ונכתבים, אלא „מצב אי ריאלי כימים העולים ויורדים" והחיים שלנו הם, כפי שנאמר בפתח הת הספר, „חיי הם מראה מקום".

יסוד זה חוזר בשירים רבים וכאמור בוואריאציות רבות.

„עייף נחבטתי לעפר שממנו באתי"; „ארץ בהנשמה טפה לפה / תיה על הזמן בעל רווח"... וכיו'; „היום עובר, הרווחנו זמן / עוברים ימינו חלומות פסולת" ועוד.

האלמנט השני הוא הפחד — סחד, בעיקר, ממלחמה, הפחד של להיות בהיכון מתמיד, הפחד מבשורת האימה, שהיא היריה, יריית האזהרה, היריה-היעודה. „שירי הם יריות אזהרה", כותב רייך, ובמקום אחר: „מהו יתהפה סביב היה לי ביריית אזהרה", ובעוד מקום: „ובאה בי רעה מן היריה היעודה". באותו שיר „תמונה למוכרת" אנו מוצאים את לווין הפחד — היא הבידוד, „כל מה שבודד אותי אי פעם" וכיו'. או בשיר אחר („תעודה"): „אני אדם בודד / בתוך מדינה מבודדת".

המצב תנע, המשתנה, הלא-נצבר, הפחד והבידוד, הבידוד שקושר אותנו עם הילד שבנו, כלומר עם עברנו, ועם הילד שלנו, כלומר עם עתיד לא ברור — כל אלה מהווים מעגל סגור, שאשר רייך אומר אותו כמות שירי ייחודי שאין לטעות בו.